

تحلیل محتوای مؤلفه‌های دینی در مجلات کودک و نوجوان

محمدرضا سلیمانی*

میمنت عابدینی بلترک**

حسین فقیهی حبیب‌آبادی***

فروزان عشوری مهرنجانی****

چکیده

زمینه: کودکان و نوجوانان یکی از تأثیرپذیرترین و آسیب‌پذیرترین مخاطبان رسانه‌های گروهی به حساب می‌آیند. مجلات به عنوان یکی از ابزارهای مهم برای انتقال مفاهیم دینی به کودکان و نوجوانان می‌باشند. هدف پژوهش، تحلیل محتوای مؤلفه‌های دینی در مجلات کودک و نوجوان می‌باشد. روش بررسی: پژوهش حاضر از نوع کاربردی است که به روش تحلیل محتوا انجام شده است. جامعه آماری شامل مجلات کودک و نوجوان منتشر شده در سال‌های ۹۲-۱۳۹۱ است که به صورت سرشماری مورد تحلیل قرار گرفتند. واحد تحلیل، صفحات مجلات بود. روایی محتوایی ابزار، توسط متخصصان حوزه معارف اسلامی مورد تأیید قرار گرفت. برای تعیین پایایی ابزار، از روش بازآزمایی استفاده شد که ضریب همبستگی ۰/۸۱ به دست آمد. یافته‌ها: مؤلفه داستان‌های اخلاقی با بار اطلاعاتی ۰/۸۷۲ و ضریب اهمیت ۰/۵۰۲ بیشتر از سایر مؤلفه‌ها مورد توجه قرار گرفته است. در مقابل، به مؤلفه فروع دین، با بار اطلاعاتی ۰/۵۲۱ و ضریب اهمیت ۰/۲۳۶ کمتر از سایر مؤلفه‌ها پرداخته شده است. نتیجه‌گیری: با توجه به نقش تربیتی داستان‌ها در انتقال مفاهیم اخلاقی و مناسب بودن آن با ویژگی‌های رشدی کودکان و نوجوانان، مجلات کودکان و نوجوانان تا حدود زیادی توانسته‌اند از این ابزار به درستی بهره بگیرند. اما به مؤلفه مهمی چون فروع دین، کم توجهی شده است. واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، مجلات کودک و نوجوان، آنتروپی شانون، مؤلفه‌های دینی

* استادیار کتابداری و اطلاع‌رسانی، مرکز تحقیقات فناوری اطلاعات در امور سلامت، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان،
(نویسنده مسئول)
Email: soleymani@mng.mui.ac.ir

** دکترای برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، عضو باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان.
Email: abedini.gilan@gmail.com

*** کارشناس کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان.
**** کارشناس کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان.

Email: forouzan.ashoori@gmail.com

تاریخ تأیید: ۱۳۹۵/۱/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۶/۲۲

مقدمه

در نظام نوین جهانی، وسایل ارتباط جمعی به عنوان جزء جدایی ناپذیر زندگی بشری یک منبع قدرت و نیز ابزاری قوی برای کنترل و اداره جامعه به حساب می‌آیند که به طور روز افزون همه افراد را تحت تأثیر قرار داده‌اند. در میان گروه‌های مختلف، کودکان و نوجوانان از تأثیرپذیرترین و در عین حال آسیب‌پذیرترین مخاطبان رسانه‌های گروهی به حساب می‌آیند. همین مسئله، نگرانی‌های عمده‌ای را بین والدین، متخصصان و صاحب‌نظران علوم اجتماعی برانگیخته و پژوهش‌های زیادی را به خود اختصاص داده است (رضایی بایندر، ۱۳۸۲). بی‌شک، کودکان و نوجوانان جزء سرمایه‌های ملی هر کشوری به‌شمار می‌روند. استفاده از برنامه‌های رسمی و غیررسمی در تعلیم و تربیت آنها، سیاست‌هایی است که مسئولان، آنها را در رأس برنامه‌های خود قرار می‌دهند (محمدی، آزاده و باب‌الحوادثی، ۱۳۸۹). در فرایند جامعه‌پذیری، خانواده، مدرسه و رسانه‌های گروهی درون‌شدهای لازم را برای تحول بهینه فراهم آورده و در عمل نقش هدایت کودکان و نوجوانان را بر عهده گرفته‌اند. وسایل ارتباط جمعی در کنار معلمان و دولت وظیفه دارند به نیازهای کودکان و نوجوانان به صورتی شایسته و مناسب پاسخ دهند (رضایی بایندر، ۱۳۸۲).

تعلیم و تربیت دینی کودکان و نوجوانان و استفاده از روش‌های مطلوب آموزشی و تربیتی همواره، توجه دین‌داران را به خود جلب کرده است و اندیشمندان حوزه‌های مختلف، براساس نتایج پژوهش‌های خود نظریه‌هایی را در این زمینه ارائه کرده‌اند. هدف از ارائه مفاهیم دینی به کودکان و نوجوانان آن است که ارزش‌های اخلاقی و انسانی نهفته در ادیان در معرض شناخت کودک و نوجوان قرار بگیرد تا وی بتواند به‌گزینه‌ش و درونی کردن آنها بپردازد، اما موضوع چالش‌برانگیز در طرح مسائل اخلاقی، دینی و فلسفی در عرصه ادبیات کودک و نوجوان رعایت مرز روشنگری، اطلاع و القاست. اینکه کودک در معرض اندیشه‌های گوناگون فلسفی، اخلاقی و دینی قرار بگیرد، فی‌نفسه نکته منفی نیست، بلکه مشکل از آنجا آغاز می‌شود که هر کس بخواهد کودک کم‌تجربه‌ای که تازه قرار است قدرت قضاوت درباره مسائل و تشخیص سره از ناسره را از خلال همین مطالب بیاموزد و یاد بگیرد، رو در رو با اندیشه‌ای جبری و بسته‌بندی شده قرار بدهد (قزل‌ایاغ، ۱۳۸۳). از آنجایی که کودکان و نوجوانان ما در جامعه اسلامی آموزش می‌بینند و پرورش می‌یابند، انتظار می‌رود باورهای مذهبی راسخ‌تری داشته باشند و پایبندی بیشتری به مناسک دینی نشان دهند، اما شواهد موجود حاکی از افزایش درجه آسیب‌پذیری دینی و مذهبی در نسل نو است. به دیگر سخن، میزان پایبندی دینی نوجوانان و جوانان به رفتارهای مذهبی در حد انتظار نیست (دادستان، ۱۳۷۸ به نقل از: چنانی افشار، ۱۳۸۲).

آموزش مفاهیم دینی همانند هر علم دیگری نیاز به شناسایی و به کارگیری اصول و روش‌های صحیح، کارآمد و مؤثر دارد. بنابراین، همان‌گونه که شناخت ویژگی‌ها و توانایی‌های کودکان در بهینه‌سازی آموزش مفاهیم دینی امری مسلم است، شناخت اصول و روش‌های مربوط به آموزش مفاهیم دینی کودکان نیز ضرورت دارد (مقدسی‌پور، ۱۳۸۲). براساس شواهد موجود، تولیدات دینی رسانه‌های جمعی برای کودکان در سال‌های اخیر رشد چشمگیری داشته است (باهنر، ۱۳۸۸). یکی از منابع مهم در آموزش و تربیت کودکان، کتاب‌ها و مجلات هستند که معمولاً اولیاء یا مربیان برای انتقال مفاهیم دینی از آنها استفاده می‌کنند. در صورتی که این داستان‌ها با عالم کودکان و فطری کودکان هماهنگ باشد، می‌توانند زمینه مناسبی برای پرورش دینی کودکان فراهم سازند (کریمیان‌پور و احمدی، ۱۳۹۳). در پژوهشی ۱۴ درصد کودکان و نوجوانان نخستین رسانه منتخب خود برای کسب معارف اسلامی و مسائل دینی را کتاب‌ها و نشریات اعلام کردند (باهنر، ۱۳۸۷). مجلات کودکان و نوجوانان در زمره خواندنی‌هایی هستند که عادت خواندن مستمر، منظم و زمان‌بندی شده را در مخاطبان خود ایجاد می‌کنند و به دلیل تنوع مطالب و تازه بودن آنها از جذابیت خاصی برخوردارند (قزل‌ایسغ، ۱۳۸۳، ص ۳۲۶). استقبال کودکان و نوجوانان از مجلات و توجه به آنها ناشی از کیفیت و ساختار مجله و طبیعت کودکان و نوجوانان است. مجلات افزون بر سهولت دسترسی، دارای مطالب متنوعی هستند که مطالعه آنها کمتر نیازمند حضور ذهن و تمرکز حواس می‌باشد، در همه جا قابل خواندن بوده و با مسائل رشدی و ضعف تمرکز و کم بودن زمان دقت کودکان نیز سازگاری دارند؛ به همین دلیل مجلات کودکان و نوجوانان جذابیت ویژه‌ای دارند (حجازی، ۱۳۸۷، ص ۲۲۳).

یافته‌های برخی از پژوهش‌ها حاکی از ناکارآمدی روش‌های سنتی آموزش دینی و ضرورت استفاده از روش‌های کارآمد است، بنابراین، تلاش برای جایگزین کردن روش‌های جدید به مربیان و والدین کمک می‌کند تا رسالت خود در فراهم کردن زمینه رشد دینی و ایمانی کودکان را به‌طور مؤثرتری انجام دهند (خطیب‌زنجانی و فرج‌الهی، ۱۳۹۱؛ ولی‌زاده، ۱۳۹۱، نوذری، ۱۳۹۰؛ ضالین، ۱۳۸۹؛ تقوی و ستارزاده، ۱۳۸۹ و باهنر، ۱۳۸۸).

پژوهش‌های انجام شده در خصوص نقش رسانه‌ها در انتقال مفاهیم دینی به کودکان حاکی از آن است که برنامه‌های تلویزیونی تأثیرات عمیقی بر تحول اخلاقی، پیشرفت تحصیلی، رفتارهای اجتماعی و واکنش‌های عاطفی کودکان گذاشته و می‌توانند همچون سرمشقی مناسب یا نامناسب ایفای نقش کنند. اگر شیوه انتقال مفاهیم دینی متناسب با درک و فهم کودک و نیز با قالب‌های مناسب برنامه‌سازی انجام شود، موفقیت‌آمیز خواهد بود (زارعی، ۱۳۹۲؛ موسی‌پور و درتاج، ۱۳۸۷ و میرمحمد، ۱۳۸۸).

استفاده از قصه و داستان برای تربیت فکری کودکان به‌ویژه انتقال مفاهیم دینی و اخلاقی به آنها همواره مورد توجه والدین و مربیان بوده است. با وجود نقش غیرقابل انکار داستان‌ها در تکوین شخصیت کودکان، بی‌توجهی به علائق، نیازها و توانمندی‌های کودکان در انتخاب داستان، ممکن است تا حدود زیادی از اثربخشی این رسانه مهم بکاهد.

خلجی (۱۳۹۱) و پور سیدآقایی (۱۳۸۹) در پژوهش‌های خود، در خصوص تأثیر قصه‌ها و داستان‌ها در آموزش مفاهیم دینی، دریافتند که قصه‌ها و داستان‌ها نه تنها پیام‌های مفیدی برای کودک دارند، بلکه اگر به‌گونه‌ای جذاب و مناسب، طراحی و بیان شوند، کودکان می‌کوشند خود را با شخصیت‌های آنها همانند سازند.

ایمانی و مظفر (۱۳۸۳) در پژوهش خود تحت عنوان «تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار پایه دوم دبستان چاپ سال ۱۳۸۱ در مقایسه با تعلیمات دینی چاپ سال ۱۳۸۰» نشان دادند کتاب جدید موجب درگیری بیشتر دانش‌آموزان با محتوا شده و کتاب قبلی ضریب درگیری پایینی داشته است.

حاجی محمدی و حاصلی (۱۳۸۷) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی تصویر فرشته در کتب تصویری کودکان» دریافتند که شکل و شمایل فرشته‌های تصویر شده در کتاب‌های کودکان، به‌طور غیرمستقیم، تحت تأثیر نگارگری ایرانی قرار دارد و از نظر معنا و مفهوم نیز برگرفته از مفاهیم و تعالیم دینی در مورد فرشتگانند.

منطقی (۱۳۸۸) در پژوهش خود درباره تحلیل محتوای کتاب‌های دینی سوم راهنمایی و دبیرستان از منظر پاسخگویی به نیازهای عاطفی-روانی و اجتماعی نشان داد کتاب‌های دینی با وجود اینکه درصددند تا نظام ارزشی الهی را به مخاطبان نشان ارائه کنند، ولی نسبت به مقوله‌های مورد نظر کم‌توجه بوده‌اند.

محمدی (۱۳۹۰) در پژوهشی درباره تحلیل محتوا و نقد داستان‌های دینی منتشر شده برای کودکان و نوجوانان نشان داد داستان‌های مربوط به سرگذشت و فضائل پیامبران، فضائل معصومان علیهم‌السلام و داستان‌های اخلاقی رتبه اول تا سوم موضوعات داستان‌ها را به خود اختصاص داده بودند. در مقابل، سرگذشت منسوبان پیامبران و سرگذشت علما با کمترین تعداد در رده‌های پایین قرار داشتند.

پژوهش‌های انجام شده در مورد تأثیر کتب درسی در آموزش مفاهیم دینی به کودکان نشان دادند که کتاب‌های درسی مقطع ابتدایی و راهنمایی در راستای آشناسازی دانش‌آموزان با ارزش‌های اسلامی و ایرانی، هم از نظر کمیت مفاهیم و هم از نظر کیفیت ارائه مفاهیم، نیازمند بازبینی و اصلاح می‌باشند. با این وجود، برخی دروس و محتواها، که در فضای مناسب و براساس استانداردها تنظیم و

تدوین شده‌اند، بر یادگیری مخاطبان تأثیر بسزایی می‌گذارند (فیاض، ۱۳۸۶؛ چراغ‌چشم، ۱۳۸۶).
 لووهیم^۱ (۲۰۱۲) در پژوهش خود در باره رسانه و دین نشان داد که برای نسل جوان رسانه تأثیرگذاری بیشتری نسبت به خانواده و کلیسا، در انتقال مفاهیم و ارزش‌های دینی دارد. «دو تویت»^۲ (۲۰۱۱) نیز در پژوهش خود درباره وجود خدا و کتاب‌های مقدس کودکان نشان داد که کتاب‌های کودکان به دلیل برخورداری از تصاویر و داستان‌های جذاب ابزار مناسبی برای ارائه مفاهیم دینی به کودکان می‌باشند.

چکین^۳ (۲۰۱۳) در پژوهشی درباره سطوح درک دانش‌آموزان ابتدایی از مفهوم دین نشان داد که دانش‌آموزان قادر به درک صحیح و علمی از دین نیستند و تصور غلط از مفاهیمی چون پرستش، رفتارهای اخلاقی و واجبات دارند.

ویکس، فریبورگ و گلدسمیت^۴ (۲۰۱۳) در پژوهش خود درباره تصویرگری دینی در کتاب‌های تصویری کودکان نشان دادند که به منظور تسهیل در انتقال مفاهیم، باید نحوه قرار گرفتن متن و تصویر در صفحه با دقت بیشتری انجام شود. افزون بر این، احساسات باید به‌طور دقیق در تصاویر و متن‌ها تعریف شوند. همچنین تصاویر باید به‌گونه‌ای باشد که مواردی که قرار است در متن گفته شود، توسط رنگ و کیفیت تصاویر بیان شوند.

با بررسی مطالعات انجام شده در داخل و خارج مشخص شد که تمرکز عمده آنها روی رسانه‌های دیداری و شنیداری به‌ویژه تلویزیون بوده است. بنابراین، مطالعات بسیار اندکی در خصوص نقش رسانه‌های مکتوب به‌ویژه مجلات در تربیت دینی کودکان و نوجوانان انجام شده است. بر همین اساس، پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای مؤلفه‌های دینی در مجلات کودک و نوجوان سعی در پاسخ‌یابی به سؤالات ذیل دارد:

۱. میزان توجه به مؤلفه اصول دین در مجلات کودک و نوجوان چقدر بوده است؟
۲. میزان توجه به مؤلفه فروع دین در مجلات کودک و نوجوان چقدر بوده است؟
۳. میزان توجه به مؤلفه داستان‌های اخلاقی در مجلات کودک و نوجوان چقدر بوده است؟
۴. میزان توجه به مؤلفه قصص قرآنی در مجلات کودک و نوجوان چقدر بوده است؟

1. Lovheim

2. Du Toit

3. Cekin

4. Wicks, Freeburg & Goldsmith

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی است که به روش تحلیل محتوا انجام شده است. واحد تحلیل در پژوهش حاضر، صفحات (داستان، شعر، تصاویر و دیگر مطالب) همه مجلات کودکان و نوجوانان منتشر شده در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ داخل کشور است. با توجه به ماهیت پژوهش و محدود بودن جامعه آماری، نمونه‌گیری انجام نشده و برای دستیابی به داده‌های دقیق و قابل اعتماد کل جامعه آماری بررسی شد. از آنجایی که همه مجلات مورد بررسی به جز یک عنوان (هفته‌نامه) ماهیانه منتشر می‌شدند، به منظور یکسان‌سازی تعداد نسخ مجلات، از هر چهار شماره هفته‌نامه مذکور، یک شماره به صورت تصادفی انتخاب شد. روش کار بدین صورت بوده است که در ابتدا محتوای همه صفحات مجلات اعم از داستان، شعر، تصویر و غیره براساس مؤلفه‌های دینی که در چهار مقوله اصول دین، فروع دین، داستان‌های اخلاقی، و قصه‌های قرآنی تقسیم شده بودند، تحلیل شد. از آنجایی که روش معمول برای تحلیل داده‌ها، یعنی درصدگیری از فراوانی مقوله‌ها دارای مشکلات ریاضی است، بنابراین، از روش تحلیل آنتروپی شانون استفاده شد؛ در این روش که برگرفته از تئوری سیستم‌هاست تحلیل داده‌ها بسیار قوی‌تر و معتبرتر انجام می‌شود. براساس این روش، محتوای مجلات مورد بررسی از دیدگاه ۱۱ پاسخگو (مجلات شاهد نوجوان، رشد دانش‌آموز، رشد نوجوان، رشد نوآموز، نبات کوچولو، کیهان بچه‌ها، پویندگان، پوپک، باران، سلام بچه‌ها و عروسک سخنگو) و چهار مؤلفه اصول دین، فروع دین، داستان‌های اخلاقی و قصه‌های قرآنی طبقه‌بندی شده است. براساس روش آنتروپی شانون، ابتدا پیام براساس مقوله‌ها به تناسب هر پاسخگو در قالب فراوانی مورد شمارش قرار گرفت، سپس براساس سه مرحله زیر عملیات تحلیل داده‌ها انجام شد:

مرحله اول: ماتریس فراوانی‌های جدول توزیع فراوانی به‌هنجار شد. برای این کار از رابطه زیر

استفاده شد:

$$P_y = \frac{F_y}{\sum_{i=1}^m F_Y} \quad (i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n)$$

مرحله دوم: در این مرحله بار اطلاعاتی (EJ) هر مقوله براساس رابطه زیر تعیین و در

ستون‌های مربوطه قرار گرفت:

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m [P_{ij} L_n P_{ij}] \quad (j = 1, 2, \dots, n)$$

مرحله سوم: با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها ($j=1,2,\dots,n$) ضریب اهمیت هر یک

از مقوله‌ها محاسبه شد. در این مرحله، هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد،

باید از درجه اهمیت (WJ) بیشتری برخوردار باشد. برای محاسبه ضریب اهمیت مقوله‌ها از رابطه زیر استفاده شد:

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

برای تعیین روایی ابزار گردآوری اطلاعات بدین صورت عمل شد که ابتدا با استفاده از متون و پژوهش‌های مرتبط، مؤلفه‌های دینی و شاخص‌های هر کدام از آنها استخراج و توسط کارشناسان حوزه معارف اسلامی تأیید شد، اما برای تعیین پایایی ابزار سنجش، از روش بازآزمایی استفاده شد. بدین صورت که پس از دو بار مطالعه تعدادی از مجلات کودکان و نوجوانان به فاصله دو هفته ضریب همبستگی ۰/۸۱. بین فراوانی‌های شمارش شده به دست آمد.

یافته‌های پژوهش

در این بخش، نتایج حاصل از تحلیل محتوای مجلات کودکان و نوجوانان براساس روش آنتروپی شانون بیان می‌شود. ابتدا فراوانی مؤلفه‌های چهارگانه اصول دین، فروع دین، داستان‌های اخلاقی و قصه‌های قرآنی در مجلات کودکان و نوجوانان شمارش و در قالب جدول ۱ ارائه شد.

جدول ۱: توزیع فراوانی توجه به مؤلفه‌های دینی در مجلات کودکان و نوجوانان

مجلات مؤلفه‌ها	شاهد نوجوان	رشد دانش‌آموز	رشد نوجوان	رشد نوآموز	نبات کوچولو	کهنان بچه‌ها	پویندگان	پوپک	باران	سلام بچه‌ها	عروسک سخنگو	جمع
اصول دین	۴۶	۱۵	۵۶	۱۶	۲۲	۱۷۷	۲۹۲	۳۱۳	۷۴۷	۹۳	۸۲	۱۸۵۹
فروع دین	۱۳۲	۲۷	۷۲	۷	۳۵	۱۵۰	۳۳۳	۱۴۱	۳۰۴	۱۶۹	۵۴	۱۴۲۴
داستان‌های اخلاقی	۸۷۱	۳۸۷	۵۵۶	۳۲۹	۱۱۸۴	۲۲۴۸	۲۳۵۹	۲۳۱۹	۳۲۲۹	۱۴۶۳	۱۴۴۹	۱۶۳۹۴
قصه‌های قرآنی	۱۹۱	۷۰	۹۶	۱۹	۲۲	۱۵۷	۲۳۱	۲۶۲	۳۵۱	۸۰	۰	۱۴۷۹
جمع	۱۲۴۰	۴۹۹	۷۸۰	۳۷۱	۱۲۶۳	۲۷۳۲	۳۲۱۵	۳۰۳۵	۴۶۳۱	۱۸۰۵	۱۵۸۵	۲۱۱۵۶

جدول شماره ۱ توزیع فراوانی توجه به مؤلفه‌های دینی در مجلات کودکان و نوجوانان را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود از مجموع ۲۱۱۵۶ پیام بررسی شده، مؤلفه داستان‌های اخلاقی با ۱۶۳۹۴ پیام بیشترین و مؤلفه فروع دین با ۱۴۲۴ پیام کمترین پیام را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین در میان ۱۱ مجله کودک و نوجوان بررسی شده، به ترتیب مجلات باران با ۴۶۳۱

و پویندگان با ۳۲۱۵ پیام بیشترین و رشد نوآموز با ۳۷۱ و رشد دانش‌آموز با ۴۹۹ پیام کمترین توجه را به مؤلفه‌های دینی داشته‌اند.

جدول ۲: داده‌های بهنجار توجه به مؤلفه‌های دینی در مجلات کودکان و نوجوانان

مجلات مؤلفه‌ها	شاهد نوجوان	رشد دانش‌آموز	رشد نوجوان	رشد نوآموز	نبات کویبو	کپهان بچه‌ها	پویندگان	پوپک	باران	سلام بچه‌ها	عروسک سخنگو
اصول دین	۰/۰۲۴	۰/۰۰۸	۰/۰۰۳	۰/۰۰۸	۰/۰۱۱	۰/۰۹۵	۰/۱۵۷	۰/۱۶۸	۰/۴۰۱	۰/۰۵	۰/۰۴۴
فروع دین	۰/۰۹۲	۰/۰۱۸	۰/۰۰۵	۰/۰۰۴	۰/۰۲۴	۰/۱۰۵	۰/۲۳۳	۰/۰۹۹	۰/۲۱۳	۰/۱۱۸	۰/۰۳۷
داستان‌های اخلاقی	۰/۰۵۳	۰/۰۲۳	۰/۰۳۳	۰/۰۰۲	۰/۰۷۲	۰/۱۳۷	۰/۱۴۳	۰/۱۴۱	۰/۱۹۶	۰/۰۸۹	۰/۰۸۸
قصه‌های قرآنی	۰/۱۲۹	۰/۰۴۷	۰/۰۶۴	۰/۰۱۲	۰/۰۱۴	۰/۱۰۶	۰/۱۵۶	۰/۱۷۷	۰/۲۳۷	۰/۰۵۴	۰

براساس مرحله اول، آنتروپی شانون به منظور تعیین بار اطلاعاتی مؤلفه‌های دینی، همه داده‌های جدول شماره ۱ بهنجار شدند. جدول ۲ داده‌های بهنجار شده مؤلفه‌های دینی را در مجلات مورد بررسی نشان می‌دهد.

جدول ۳: میزان بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌های دینی در مجلات کودکان و نوجوانان

مؤلفه‌ها	میزان بار اطلاعاتی (E.I)	ضریب اهمیت (W.J)
اصول دین	۰/۶۴۴	۰/۳۰۶
فروع دین	۰/۵۲۱	۰/۲۳۶
داستان‌های اخلاقی	۰/۸۷۲	۰/۵۰۲
قصه‌های قرآنی	۰/۵۳۴	۰/۲۶۲

طبق مرحله دوم، تحلیل محتوا به روش آنتروپی شانون، لازم بود میزان عدم اطمینان یا بار اطلاعاتی هر مقوله محاسبه شده و سپس براساس آن ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌ها تعیین شود. جدول ۳ میزان بار اطلاعاتی و نیز ضریب اهمیت مؤلفه‌های دینی را در مجلات کودکان و نوجوانان نشان می‌دهد. چنانچه پیشتر نیز بیان شد، هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد به طور معمول، از ضریب اهمیت بیشتری نیز برخوردار خواهد بود. همان‌طور که مشاهده می‌شود در مجلات مورد بررسی، بیشترین بار اطلاعاتی (۰/۸۷۲) و نیز ضریب اهمیت (۰/۵۰۲) مربوط به مؤلفه داستان‌های اخلاقی و کمترین میزان بار اطلاعاتی (۰/۵۲۱) و ضریب اهمیت (۰/۲۳۶) مربوط به مؤلفه فروع دین است.

بحث و نتیجه‌گیری

تربیت دینی کودکان و نوجوانان همواره یکی از دغدغه‌های مهم والدین و مربیان ایران زمین بوده است. به طوری که از همان لحظه‌ای که اذان در گوش نوزاد خوانده می‌شود تربیت دینی وی نیز شروع می‌شود. این تربیت، در ادامه به‌طور رسمی و غیررسمی در مدرسه و جامعه ادامه پیدا می‌کند. مجلات یکی از ابزارهای مهم برای انتقال مفاهیم اخلاقی و دینی به کودکان و نوجوانان به شمار می‌آیند. در این مجلات مضامین دینی در قالب داستان، شعر، مقاله و غیره به زبان و سبک مناسب کودکان و نوجوانان عرضه می‌شود. پژوهش حاضر به منظور تحلیل محتوای مجلات کودکان و نوجوانان از منظر میزان توجه به مقوله‌های دینی انجام شد.

یافته‌های پژوهش نشان داد در مجلات کودکان و نوجوانان، داستان‌های اخلاقی بیش از دیگر مقوله‌ها مورد توجه قرار گرفته است. این نتیجه با یافته‌های پژوهش محمدی (۱۳۹۰) که نشان داد داستان‌های مرتبط با پیامبران، فضائل معصومان و اخلاق بیش از سایر مقوله‌ها مورد توجه قرار گرفته، همسو است. بی‌شک، قصه و داستان با سبک‌های گوناگون، ابزاری بسیار مهم و تأثیرگذار برای انتقال مفاهیم دینی به صورت‌های صریح یا ضمنی به‌شمار می‌رود (محمدی، ۱۳۹۰). داستان بزرگ‌ترین وسیله ظهور وجدان پاک و خوی و خصلت مطلوب و پسندیده در کودک است. داستان، سجایا و خصایل پسندیده مانند عزت نفس، شجاعت، شهامت، جرئت، ایمان، رقت قلب، همدردی را پرورش می‌دهد که این خود بهترین روش غیرمستقیم برای تکوین اخلاق صحیح و عالی است. بنابراین، به نظر می‌رسد مجلات کودکان و نوجوانان به درستی به ارزش تربیتی و آموزشی داستان پی‌برده و سعی در انتقال مفاهیم دینی به کودکان و نوجوانان و درونی کردن این مفاهیم در آنها کرده‌اند.

براساس نتایج حاصل از پژوهش، در مجلات کودک و نوجوان، مفاهیم مرتبط با فروع دین، کمتر از دیگر موضوعات و مقوله‌ها مورد توجه قرار گرفته است. یکی از مهم‌ترین مباحثی که در حوزه تربیت دینی کودکان و نوجوانان از طریق رسانه‌های گروهی مطرح است، تناسب محتوا و پیام‌های رسانه‌ای با ظرفیت‌ها و توانایی‌های رشدی کودکان و نوجوانان است. پژوهشگران معتقدند کودکان در مراحل مختلف رشد و تحول شناختی و عاطفی دارای ظرفیت‌ها و محدودیت‌های ویژه‌ای هستند. بنابراین، در انتقال مفاهیم باید میزان درک کودکان و نوجوانان از این مفاهیم به‌طور جدی مورد توجه قرار گیرد (رضایی بایندر، ۱۳۸۲). با توجه به اینکه برخی از فروع دین، مانند خمس، زکات، حج و غیره، تناسب کمتری با شرایط سنی و نیازهای معنوی کودکان دارند، بنابراین، توجه کم به این مقوله تا حدود زیادی قابل توجیه است. هرچند توجه به مقوله‌هایی چون نماز، روزه، امر به معروف و نهی از منکر و غیره کاملاً ضرورت دارد.

یافته‌های پژوهش نشان داد که در میان مجلات مورد بررسی، به ترتیب مجلات باران، پویندگان و پوپک بیش از دیگر مجلات مفاهیم دینی را مورد توجه قرار داده‌اند. در مقابل، مجلات رشد نوآموز و رشد دانش‌آموز کمتر از سایر مجلات به موضوع مفاهیم دینی پرداخته‌اند. نکته قابل توجه اینکه در تمام نشریات به‌طور طبیعی، داستان‌های اخلاقی بیش از دیگر مقوله‌ها مورد توجه قرار گرفته‌اند.

به‌طور کلی، یکی از مهم‌ترین رسالت‌های رسانه‌های گروهی در قبال مخاطبان خود به ویژه کودکان و نوجوانان، توجه به باورهای دینی و مذهبی آنهاست. در این میان، مجلات کودک و نوجوان به دلیل برخورداری از جذابیت و تنوع مطالب، نقش غیرقابل انکاری در تربیت دینی مخاطبان خود دارند. داستان‌ها به عنوان یکی از مهم‌ترین و در عین حال مناسب‌ترین ابزارهای آموزشی بخش مهمی از مجلات کودک و نوجوان را تشکیل می‌دهند. براساس یافته‌های پژوهش به نظر می‌رسد مجلات مورد بررسی تا حدود زیادی توانسته‌اند، به یکی از رسالت‌های مهم خود، یعنی انتقال مفاهیم دینی، به مخاطبان خود جامه عمل بپوشانند. با این حال، میزان اثرگذاری مفاهیم ارائه شده هنوز هم جای تردید دارد. همان‌طور که پیشتر اشاره شد، شواهد حاکی از کاهش پایبندی نوجوانان و جوانان به رفتارهای دینی است (دادستان، ۱۳۷۸ به نقل از: چنانی افشار، ۱۳۸۲). به دیگر سخن، آنچه مهم است نه کمیت توجه به مفاهیم دینی، بلکه رعایت ویژگی‌های شناختی و عاطفی کودکان در ارائه مضامین و مفاهیم دینی است. بی‌توجهی به این ویژگی‌ها و ارائه مفاهیم دینی در سطح انتزاعی، به معنی نادیده گرفتن ظرفیت‌ها و محدودیت‌های ذهنی کودکان و در نهایت ناکارآمدی آموزش‌های ارائه شده است (رضایی بایندر، ۱۳۸۲). بنابراین، پیشنهاد می‌شود در زمینه میزان تناسب و مطابقت پیام‌های دینی ارائه شده از طریق رسانه‌های مختلف گروهی با شرایط سنی و رشدی کودکان و نوجوانان و نیز عوامل مؤثر بر پذیرش پیام‌های اخلاقی و دینی توسط کودکان و نوجوانان پژوهش‌های جدی و کافی انجام شود.

منابع

- ایمانی، محسن؛ محمد مظفر (۱۳۸۳)، «تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار پایه دوم دبستان چاپ سال ۱۳۸۱ در مقایسه با تعلیمات دینی چاپ سال ۱۳۸۰»، نوآوری‌های آموزشی، س ۳، ش ۷، ص ۱۱۵-۱۴۲.
- باهنر، ناصر (۱۳۸۸)، «تعلیم و تربیت و دنیای ناشناخته دینی کودکان»، اسلام و پژوهش‌های دینی، س ۱، ش ۲، ص ۲۰۳-۲۳۵.
- _____ (۱۳۸۷)، «رسانه‌های جمعی و تولیدات دینی برای کودکان: ارائه رویکردی ارتباطی-فرهنگی»، تحقیقات فرهنگی، ۱ (۳): ص ۳۷-۵۴.
- پورسید آقایی، زهرا سادات (۱۳۸۹)، «بررسی اثربخشی آموزش مفاهیم دینی رضا و توکل به خدا به شیوه گروهی بر کاهش اضطراب دختران دانش‌آموز سال اول دبیرستان منطقه ۹ شهر تهران»، تربیت اسلامی، س ۵، ش ۱۰، ص ۷۹-۱۰۰.
- تقوی، زینب؛ محمود ستارزاده (۱۳۸۹)، «بررسی تأثیر آموزه‌های دینی در مهد کودک‌های تحت پوشش بهزیستی استان مازندران بر اتقای هماهنگی رفتاری با والدین»، روانشناسی و دین، ۳ (۱)، ص ۹۵-۱۰۶.
- چراغ‌چشم، عباس (۱۳۸۶)، «آسیب‌شناسی تربیت دینی در مدارس»، کتاب نقد، ش ۴۲، ص ۱۵۵-۱۶۸.
- چنانی افشار، زینت (۱۳۸۲)، «فالب‌های مناسب برنامه‌های دینی کودکان (۷ تا ۱۲ ساله)»، پژوهش‌های ارتباطی، ش ۳۶، ص ۲۰۷-۲۲۳.
- حاجی محمدی، مژگان؛ پرویز حاصلی (۱۳۸۷)، «بررسی تصویر فرشته در کتب تصویری کودکان»، نگره، س ۴، ش ۷، ص ۸۱-۹۱.
- حجازی (فراهانی)، بنفشه (۱۳۸۷)، ادبیات کودکان و نوجوانان: ویژگی‌ها و جنبه‌ها، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- خطیب‌زنجانی، نازیلا؛ مهران فرج‌اللهی (۱۳۹۱)، «عوامل مؤثر در اشاعه مفاهیم و باورهای دینی بین دانش‌آموزان (دوره راهنمایی و متوسطه منطقه ۲ تهران)»، روانشناسی تربیتی، ش ۲۵، ص ۱-۱۷.
- خلجی، حسن (۱۳۹۱)، «بررسی تأثیر تربیتی قصه‌های قرآنی در تربیت دینی کودکان»، پژوهش‌نامه تبلیغی، س ۱، ش ۱، ص ۹۷-۱۱۶.

- رضایی بایندر، محمدرضا (۱۳۸۲)، «درآمدی بر نقش تلویزیون در تربیت دینی کودکان و نوجوانان»، پژوهش‌های ارتباطی، ۱۰ (۳): ص ۲۲۹-۲۳۹.
- زارعی، عیسی (۱۳۹۲)، «شیوه‌های انتقال مفاهیم دینی به کودکان»، کودک، نوجوان و رسانه، ۲، ش ۷، ص ۱۲۱-۱۳۲.
- ضالین، آرزیتا (۱۳۸۹)، «روش‌های نو و ابتکاری در آموزش مفاهیم دینی»، رشد آموزش معارف اسلامی، ۷۷، ش ۷۷، ص ۴۹-۵۴.
- فیاض، ایراندخت (۱۳۸۶)، «بررسی فراتحلیلی محتوای کتاب‌های درسی در رابطه با ارزش‌های اسلامی-ایرانی»، فرهنگ علم، س ۱، ش ۱، ص ۱۱-۴۰.
- قزل‌ایاغ، ثریا (۱۳۸۳)، ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد کتابخانه‌ای برای کودکان و نوجوانان)، تهران: سمت.
- کریمیان‌پور، غفار؛ حمیرا احمدی (۱۳۹۳)، «تربیت دینی کودکان پیش‌دبستانی»، رشد آموزش پیش‌دبستانی، ۵، ش ۳، ص ۱۴-۱۷.
- محمدی، مهدی (۱۳۹۰)، «تحلیل محتوا و نقد داستان‌های دینی منتشر شده برای کودکان و نوجوانان در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵»، تربیت اسلامی، ۶، ش ۱۳، ص ۱۴۵-۱۷۲.
- محمدی، مهدی؛ فریدون آزاده، فهیمه باب‌الحوایجی (۱۳۸۹)، «نقش ادبیات در شکل‌گیری شخصیت کودکان و نوجوانان با تأکید بر گرایش‌های دینی و اخلاقی»، تربیت اسلامی، ۵، ش ۱۰، ص ۱۰۱-۱۲۱.
- مقدسی‌پور، علی (۱۳۸۲)، «اصول و روش‌های آموزش مفاهیم دینی به کودکان»، معرفت، ۷۵، ص ۳۶-۴۴.
- منطقی، مرتضی (۱۳۸۸)، «تحلیل محتوای کتاب‌های دینی سوم راهنمایی و دبیرستان از منظر پاسخ به نیازهای عاطفی-روانی و اجتماعی دانش‌آموزان»، نوآوری‌های آموزشی، ۲۹، ش ۲۹، ص ۵۲-۷۴.
- موسی‌پور، نعمت‌الله و فریبا درتاج (۱۳۸۷)، «ارزشیابی پویانمایی‌های دینی اسلامی ایران»، تحقیقات فرهنگی، س ۱، ش ۳، ص ۱۵۷-۱۸۲.
- میرمحمد، زهرا (۱۳۸۸)، «نقش رسانه ملی در تقویت هویت دینی مخاطبان: با تأکید بر واقعه عاشورا»، پیام پژوهش، ۹۹، ش ۳۶-۳۹.
- نوذری، محمود (۱۳۹۰)، «آموزش دین و دوره کودکی: ارزیابی انتقادی رویکرد روان‌شناختی»، تربیت اسلامی، ۶، ش ۱۳، ص ۱۷۳-۱۹۲.
- ولی‌زاده، لیلا (۱۳۹۱)، «ارزشیابی مفاهیم دینی و کودکان زیر هفت سال»، رشد آموزش پیش‌دبستان، ۳، ش ۳، ص ۲۸-۳۰.

- Cekin, A. (2013), The Different grades students' understanding levels of the concept of religion in Turkish elementary education. *Journal of Religious Culture*, 167: 1-5.
- Du Toit, J.S. (2011), God is: children's Bibles and Bible storybooks' presentation of religious values. *Koers (Online)*, 76 (1): 119-135.
- Lovheim, M. (2012), Religious Socialization in a Media age. *Nordic Journal of Religion and Society*, 25 (2): 151-168.
- Wicks, D; Freeburg, D; Goldsmith, D.(2013). Depictions of religion in children's picture books. *Journal of Childhood and Religion*, 4 (3): 1-29. Retrieved from <http://digitalcommons.kent.edu/slispubs/3>.

